

Димитар ЉОРОВСКИ ВАМБАКОВСКИ
Институт за национална историја – Скопје

РАЗВОЈОТ НА МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА ВО КОСТУРСКО ВО ПРЕДИЛИНДЕНСКИОТ ПЕРИОД: ПОЈАВА, ШИРЕЊЕ И РЕЗУЛТАТИ

Местоположбата на костурската околија била од посебно значење за развојот на преродбенското и националноослободителното движење на македонското население во втората половина на XIX и почетокот на XX век. Околијата ја претставувала граничната линија меѓу македонскиот, албанскиот и грчкиот етникум во османлиска Македонија, наоѓајќи се во непосредна близина на османлиско-грчката граница. Оттука, таа ги имала сите предуслови за создавање организациски канал за пренесување оружје од грчката држава во југозападна Македонија. Од друга страна, поволните природно-географски услови за револуционерно дејствување и големиот број македонски села довеле до брз развој на ослободителното движење. Поради овие факти, на околијата ѝ се придавала посебна важност во агендата на Македонската револуционерна организација (МРО).

Костурската околија на север се граничела со леринската и со битолската околија, на исток и југоисток со кајларската и со анселичката, додека на запад и југозапад со корчанската околија и со областа Епир. Во своите спомени, војводата на МРО Михаил Николов од селото Божишта напишал дека костурската околија е одделена од соседните околии со доста високи планини, но и дека самата котлина се наоѓа на висока надморска височина.¹ Костурската котлина од исток е опкружена со планините: Снежник, Мурик, Даул-дервен, Голината и Врбица – клон на Нередска Планина; од запад со Грамос (Воинова

¹ Материали изв миналото на костурско, *Револуционното движење во костурско; спомени отъ М. Николовъ* (София, 1937), 15.

Планина); од север со Вичо и со Барбеш, исто така клон на Нередска Планина, и од југ со Хрупишкото Поле и со Анселица.² Во административната поделба на Османлиската Империја од крајот на XIX и почетокот на XX век, костурската околија била дел од Битолскиот вилает, кој бил поделен на пет снаџаци: Битолски, Дебарски, Корчански, Елбасански и Серфиџенски. Санџаците понатаму се делеле на кази, при што Костурската каза припаѓала на Корчанскиот санџак.³

Македонскиот дел од Битолскиот вилает кон крајот на XIX и почетокот на XX век имал околу 620 000 жители, од кои, според историчарот Крсте Битовски, Македонци (христијани и муслимани) биле околу 315 000, Грци (христијани и муслимани) 88 000, Турци имало 85 000, Албанци (христијани и муслимани) 77 000, Власи 48 000 и околу 6 000 Евреи.⁴ Во истиот период Костурската каза броела 127 населби, од кои 89 биле населени со православни Македонци (во некои имало Турци и Македонци муслимани), 7 биле населени со Власи, Грци и други, додека во преостанатите имало Албанци, Грци и други. Од вкупниот број жители во казата (75 000), православни Македонци имало 47 000, 4 300 биле Македонци муслимани, 9 500 биле Грци, имало околу 4 000 Власи и по исто толку Албанци и Турци.⁵

Костурска каза била поделена на 7 мудурлуци (подреони): Пополе, Корештата, Нестрам, Клисура (нахија), Хрупиште (нахија), Костенерија и Борботско (нахија). Костур бил административен и економски центар на казата. Според статистиката на бугарскиот етнограф Васил К'нчов⁶ од крајот на XIX век, градот имал 6 190

² Материали изъ миналото на костурско, *Черковно училищната борба (1868-1903 г.)*; *Спомени на светец. Златко Каратанасовъ* (София, 1937), 7.

³ Димитар Димески, *Македонското националноослободително движење во Битолскиот вилает (1893-1903)* (Скопје: Студентски збор, 1981), 82, 83.

⁴ Крсте Битовски, „Прилог кон прашањето за бројот и националниот состав на населението во Македонија во почетокот на XX век“, *Гласник*, г. XXVI, бр. 1 (Скопје: ИНИ, 1982), 196.

⁵ Крсте Битовски, „Костурско во револуционерно-ослободителните борби на Македонија во втората половина на XIX и почеток на XX век“, *Гласник*, г. XXIX, бр. 3 (Скопје: ИНИ, 1985), 131.

⁶ При користењето на статистичките податоци за етничката структура на населението во костурската околија ги користиме податоците од Васил К'нчов. Треба да се нагласи дека во согласност со бугарската политика во тој период, К'нчов за македонското словенско население го користи терминот „Бугари“, а за Македонците муслимани –

жителите, од кои 3 000 биле Грци, погрчени Македонци и Власи, 1 600 биле Турци, 750 Евреи, потоа 300 православни Македонци, 300

А

л

б

Вооружениот отпор против османлиската власт во костурската околија имал своја традиција уште пред формирањето на Македонската револуционерна организација. Во втората половина на XIX век најкарактеристична форма на отпор било ајдутството. За време на Големата источна криза (1875 – 1881) овој вид вооружен отпор ја достигнал својата кулминација. Во овој период во околијата дејствувале повеќе ајдутски војводи со своите чети (Стефо Николов, Димитар Далипо, Васил Журката и други). Во текот на 1878 година овие чети неколкупати се судриле со османлиската војска и со башибозукот. Забележителен настан за развојот на ослободителното движење бил свикнувањето на Националното собрание на Македонија, одржано на 21 мај 1880 година на планината Грамос. На Собранието учествувале 32 претставници од цела османлиска Македонија. Била формирана и Привремена влада на Македонија, со свој печат, чија содржина гласела: „Централен комитет за ослободување“. Во прогласот испратен до европските конзули во јули 1880 година се барало спроведување на членот 23 од Берлинскиот договор, назначување тричлена Привремена влада на Македонија со мандат да ги исполни решенијата од Берлинскиот договор итн. Ситуацијата во Костурско, но и во цела османлиска Македонија се смирила по 1881 година, или во историјата

4

0.

„Бугари муслимани“ или „Помаци“. Сепак, во неговата книга „Орохидрографија на Македонија“, објавена во 1911 година, речиси една деценија по неговата смрт (1902), во воведната глава е напишано: „При определувањето на границите, ние ќе се раководиме главно од општото мислење на месното население и од мислењата што ги изнесуваат највештите нови патешественици. Месните Бугари и Куцовласи, кои живеат во пределите на Македонија, самите се нарекуваат Македонци и околните народи ги нарекуваат така. Турците и Арнаутите не се кажуваат Македонци, но запрашани од каде се, одговараат: од Македонија, а исто така и Грците кои живеат во јужните области не се нарекуваат Македонци.“ Васил Кънчов, *Орохидрографија на Македонија* (Пловдив, 1911). Во изданието *Македонија како природно и стопанско цјло* на Македонскиот научен институт од Софија од 1945 година, пак, на чие публикување работел и бугарскиот етнограф и географ Димитар Јаронов, статистичките податоци за Македонија се преземени од Кънчов, но се употребуваат термините „Македонци“ и „исламизирани Македонци“.

⁷ Васил Кънчов, *Македонија, Етнографија и Статистика* (Софија, 1900), 265.

познато како период на „релативен мир“, кој траел сè до почетокот на последната деценија на XIX век.⁸

Развојот на организираното македонско револуционерно движење во околицата започнал во втората половина на 1895 година. Немањето доволен капацитет на МРО во првата фаза од нејзиниот развој, како и доминацијата на Патријаршијата во Костурско биле доволни причини за тоа движењето во овој дел од османлиска Македонија да започне да се развива две години по неговото формирање.⁹ Никулците на Организацијата во околицата ги поставил Апостол Димитров од селото Д’мбени, додека основоположници на револуционерното движење во Костурско биле поединци кои своето образование го стекнале во машката егзархиската гимназија „Св. Кирил и Методија“ во Солун.¹⁰ Првата фаза од развојот на МРО во околицата се карактеризира со поставување на основите на идното револуционерно дејствување. А. Димитров ја започнал својата организациска активност во октомври 1895 година, кога бил поставен за учител во селото Смрдеш. Набргу успеал да придобие по неколку поединци од селата во Корештата и во Пополе. Неговото учителствување во Смрдеш било краткотрајно, а оттаму бил назначен за главен учител во градот Костур, работа која му овозможила да продолжи да го развива револуционерното движење. Една од првите активности на костурските револуционери била купувањето оружје со пари добиени од Даме Груев, кој во тој период се наоѓал во градот

⁸ Види повеќе кај: Битоски, „Костурско во револуционерно-ослободителните борби“, 136–144; Крсте Битовски, *Континуитетот на македонските националноослободителните борби во XIX и почетокот на XX век* (Скопје: ИНИ, 2008), 163–181; Далибор Јовановски, *Грчката балканска политика и Македонија (1830–1881 год.)* (Скопје: ВАТО&DIVAJN, 2005), 191–193.

⁹ Во развојниот пат на МРО во предлинденскиот период (1893 – 1903), историчарот Димитар Димески констатира три фази. Првата го опфаќа периодот од формирањето на Организацијата до 1896 година, втората од 1896 до 1902 година, додека последната – третата фаза, од 1902 до 1903 година. Димитар Димески, „Македонското револуционерно ослободително движење (1893–1903)“, *Зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методија* (Скопје: Филозофски факултет, 1993), 31–41.

¹⁰ Во своите спомени Михаел Николов напишал дека по завршувањето на образованието, идните учители, пред да се вратат во родни краишта, имале средба со Даме Груев, кој ги вклучил во револуционерното движење. *Револуционното движење во костурско; спомени отъ М. Николовъ*, 26.

Битола. Оружјето било планирано да се распредели низ целиот Битолскиот револуционерен округ, но поради одредени потешкотии во неговото пренесување, истото останало во костурските села Д'мбени и Загоричани. Во 1896 година Димитров го напуштил Костур и заминал за Пловдив. На негово место за главен учител во Костур, а со тоа и одговорен за Организацијата во околицата, бил поставен Иван Нелчинов, родум од градот Охрид.

Почетокот на втората фаза од развојот на МРО се карактеризира со вклучување млад местен кадар во движењето. Покрај тоа, во 1897 година организациското раководство во Битола донело одлука во костурската околица краткотрајно да престојува Анастас Лозанчев со цел „посета на селата, организирање собранија со селаните, поповите и со раководителите“.¹¹ Сепак, овој план имал делумен успех бидејќи за време на неговиот престој во Костур бил под постојан полициски надзор, за на крајот да биде депортиран во Битола.

За време на училишниот распуст кон организациското дело пристапиле учениците од Солунската гимназија Лазар Поп Трајков (роден во село Д'мбени) и Кузо Поп Стефов (од село Загоричани). Првиот, освен во своето село, агитирал и во други населени места во Корештата и во Пополе, додека Стефов дејствувал во Загоричани и во околните села. Како резултат на ваквата активност, во периодот 1896 – 1897 година, според Пандо Кљашев, „речиси во сите села имаше по неколкумина во делото“.¹² По завршувањето на распустот, двајцата гимназијалци се вратиле во Солун. Л. Поп Трајков по завршувањето на образованието се вратил во својот роден крај и ја продолжил агитацијата во полза на ослободителното движење. Во учебната 1898/1899 година тој бил поставен за учител во селото Д'мбени. Работното место не го пасивизирало, туку, напротив, му дало поголема слобода во движењето и во агитацијата. Дејноста не ја ограничил само на својата околица, па така често знаел да го посети и Леринско. Преку селото Пателе успеал да пренесе оружје за потребите на движењето и без никакви потешкотии да го префрли во костурските села.

¹¹ Анастас Лозанчев, *Илинденското востание*, (Скопје: Култура, 2003), 22.

¹² *Спомени на Славејко Арсов, Пандо Кљашев, Лука Церов, Георги Поп Христов, Ангел Андреев, Георги Папанчев и Лазар Димитров* (Скопје: Култура, 1997), 159.

Со поставувањето на Павел Христов (роден во село Цапари – Битолско) за учител во костурската егзархиска прогимназија во учебната 1898/1899 година настапува нова етапа во развојот на ослободителното движење во околицјата. Христов, ќе забележи М. Николов, „без да чека да биде назначен за околиски училиштен инспектор или за главен учител, должност која би му ги отворила широко вратите за почесто и послободно обиколување на селата, се зафати за организирање на оние јадра кои веќе беа основани и во создавање нови во оние села каде што немаше такви“.¹³ Помош во ширење на револуционерната идеја добил и од голем број месни учители, кои во меѓувреме биле поставени во поважните селски центри во околицјата. Според тврдењата на Кљашев, П. Христов и Поп Трајков одлучиле „во делото да вклучуваат и гркомани (патријаршисти, б.н.), кои се мнозинство и без кои не може да се направи ништо суштинско“.¹⁴ Овој процес ни го потврдува и М. Николов, кој во своите спомени констатира дека „организацијата не правеше никаква разлика меѓу егзархисти и патријаршисти, а врбуваше работници еднакво и од двете категории, доволно беше тие да бидат чесни“.¹⁵ Оваа одлука, се разбира, не била донесена индивидуално, туку се базирала на решенијата усвоени на Конгресот на МРО од 1896 година и на Уставот од 1897 година. Со поставувањето на К. Поп Стефов за учител во Хрупиште, Организацијата започнала да ја шири својата мрежа во овој и во Нестрамскиот подреон. Кон крајот на XIX век во редовите на движењето биле приклучени и неколку поранешни ајдути, кои биле вешти во употребата на оружје, а од кои произлегла и првата нелегална вооружена група во околицјата.¹⁶

¹³ *Револуционното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 31.

¹⁴ *Спомени на П. Кљашев*, 162.

¹⁵ *Револуционното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 34.

¹⁶ Во своите спомени Георги Поп Христов ја навел групата на Лечо Церовски од селото Церово, Леринско. Л. Церовски бил учител во селото Апоскеп, Костурско, но набргу станал нелегален. Георги Попхристов, *Револуционната борба во битолскиот округ* (София, 1933), 14. Наспроти тоа, во книгата *Нелегалната армија на ВМРО во Македонија и Одринско (1899–1908)* е напишино: „Веројатно во летото 1898 г. е формирана чета од 2–3 четници во Костурско“. Тодор Петров, *Нелегалната армија на ВМРО во Македонија и Одринско (1899–1908)* (София: ЕООД, 2002), 23.

Масовизирањето на македонското движење придонело за тоа сè потешко да се одржува конспиративноста во неговото дејствување. Тоа, од друга страна, ја зголемило и можноста за провала или предавство во неговите редови. Во костурската околија, поради ваквата можност, но и во напорите да се зачува конспиративноста на МРО, во јули 1899 година било извршено првото убиство од страна на револуционерното движење. Имено, станува збор за ликвидацијата на двајца чорбации од селото Загоричани, блиски до османлиските државни чиновници и спахии, извршена од страна на Ј. Поп Трајков и Манол Розов.¹⁷ Ваквиот потег на организациските дејци бил прифатен со одобрување од месното население во Пополе, а, од друга страна, станало воочливо дека „организациската веќе излегува од својата пасивност и навлегува во

п

о

а

к

т

и

в

н

а

д

е

н

о

с

т

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

“

Првата организациска чета во костурската околија била формирана во април 1900 година.¹⁹ Ваквиот развој на настаните бил во согласност со препораките од членот 11 од Уставот на МРО од 1897 година, но и од иницијативата на Централниот комитет (ЦК) изнесена во Окружното од октомври 1898 година. Со Окружното се предвидувало да се распуштат терористичките групи и да се формираат регуларни околиски чети. Од друга страна, тешката положба на населението во околијата, предизвикана од постојаниот терор, претставувала уште една од причините за формирањето на костурската чета. Според грчкиот историчар Георгиос Модис, состојбата во Костурско била „најтешка, за разлика од другите [околии]. Имало премногу Албанотурци, кои го обиколувале местото вооружени, живееле без работа, го краделе народот без никој да ги контролира.“²⁰

¹⁷ Подоцна членови на МРО, сакајќи да ги ликвидираат спахијата Демир и неговиот помошник Јумер-ага, по грешка убиеле младо момче, Турчин. *Спомени на П. Кљашев*, 162.

¹⁸ *Револуционерното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 39.

¹⁹ За војвода на оваа чета бил поставен Коте Христов од селото Руља, а четници биле: Митре Влашето, Демир Кономладски, Христо Цветков, Алексо Настев (Лечо Церовски), Нако од Шестово, Вељо и Иван Бужови.

²⁰ Г. Х. Модис, *О Македоникос аџан каи η νεωτερη македоникη ιστορια* (Θεσσαλονικη, 2007), 144.

Во секој случај, набргу по формирањето на четата, околијата била ослободена од неколку злосторници кои меѓу македонското население имале внесено страв и несигурност. Во две одделни акции

б

и

л

е

у

б

и

е

н

и

К

а

с

и

м

-

а

г

а

21

и

²¹ А Касим-ага бил убиен во април 1900 година во заседа на патот помеѓу Лерин и Костур, во близина на селото Писодери. Причината за убиството на агата, кој, патем речено, бил спахија во селата од северозападниот дел на костурската околија, била теророт, грабежите и насилството врз месното македонско население. Попхристов, *Революционата борба*, 14.

²² И Абедин-бег бил роден во градот Костур. Тој имал чифлик во околината на градот, од каде што ги тероризирал околните македонски села. Тој бил убиен во почетокот на јуни 1900 година во близина на селото Сетома. *Революционното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 47, 48.

²³ *Революционното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 44.

²⁴ Попхристов, *Революционата борба*, 15.

г

22

Карактеристично за оваа прва чета било тоа што во нејзиниот состав влегле поранешни ајдуци. За нив месното македонско население имало

За ваквата ситуација бил запознаен и Окружниот комитет во Битола, кој бргу реагирал и во текот на јули 1900 година во костурската околија го испратил војводата Марко Лерински. Тој имал за задача да ја реорганизира четата и да воведо ред и дисциплина во неа. Како искусен организациски деец, Лерински ја имал сфатено суштината на револуционерното дело и како истото треба да се реализира во пракса. Сепак, неговото пристигнување не било прифатено со воодушевување од Коте и од неговите четници, така што дошло и до конфликт помеѓу него и Коте. Понатамошните историски настани ќе покажат дека Коте не можел да ја разбере идејата и програмата на организираното револуционерно движење, да ја надмине личната суета, ајдучките навики и прифаќањето решенија од повисоките институции и личности во организациската структура на Организацијата.

Од тие причини, четата се распаднала по еден несупешен обид за казнување предавник во селото Пателе, Леринско. Овој настан му послужил како повод на Коте да го искаже нетрпението кон Марко Лерински, при што се одделил од четата и со четворица други четници се вратил во костурската околија. Раководителот на костурскиот комитет, П. Христов, одлучил Коте да биде испратен во Бугарија, додека неговите другари да се распределат во други реони во османлиска Македонија или да заминат за Грција. Коте божем ја прифатил одлуката, но додека поминувал низ Леринско придружуван од месни организациски работници, бил ранет од курирот Тане од селото Горничево.²⁵ По овој настан Коте, зелен за одмазда, се вратил во Костурско, на тој начин оддалечувајќи се засекогаш од МРО. Во почетокот на летото 1901 година била формирана нова чета. По директива на Окружниот комитет во Битола, Павел Христов за војвода на костурската околија го поставил Атанас Петров од село Шестево.²⁶

На почетокот на XX век биле формирани првите стабилни раководни тела на Организацијата во костурската околија. Според П. Кљашев, „дотогаш само се регрутираа членови, без да се организираат со намера еден ден да се искористат“, но во 1900 година, продолжува

²⁵ Според Пандо Кљашев, тие, „очигледно, имале таква наредба“. *Спомени на П. Кљашев*, стр. 176.

²⁶ *Револуционерното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 70.

тој, „се формираа раководни тела во кои влегуваа по четворица примени меѓу првите [членови]“.²⁷ Формирањето на селските (месни) комитети било од исклучителна важност за доближувањето на револуционерното дело до што поголем дел од населението во околицата.²⁸ По зголемениот број создадени месни комитети, се пристапило кон формирање и на околиски комитет, кој се состоел од претседателите на поважните селски комитети.²⁹ Четата постепено се трансформирала во агитациска, обиколувајќи ги селата и држејќи собранија на кои биле примани нови членови. Истовремено започнал да се уредува каналот за пренесување оружје од Грција за потребите на Битолскиот округ. За таа цел, во Грција бил испратен штотуку завршениот гимназијалец Манол Розов од селото Бобишта, но поради неискуството и слабото познавање на грчкиот јазик, бил вратен назад. Наместо него, во октомври 1900 година од Кнежеството Бугарија во Грција бил испратен Васил Чакаларов, родум од селото Смрдеш. Последниов успеал да го организира каналот и да пренесе одредено количество оружје.³⁰ Во овој период од Грција можело да се набави поголемо количество пушки од типот „гра“ поради нивната замена со помодерно оружје во грчката армија. Од друга страна, претставниците на револуционерното движење пред грчките трговци не смееле да се идентификуваат кои се и за какви цели го набавуваат оружјето, „трговците (...) во тој случај не им продаваа пушки и им се закануваа со предавство и смрт. Затоа дејците на Организацијата (...) се претставуваа како Епирци, Арнаути и сл.“³¹

²⁷ *Спомени на П. Кљашев*, 175.

²⁸ Според Михаил Николов, селските комитети имале задача да го контролираат развојот на Организацијата во селата, да вклучуваат што поголем дел од населението во тајните на револуционерното дело, потоа да собираат членски надоместок, да организираат пречек на околицката чета во селото и да се грижат за нејзината безбедност, да бидат во координација и да го известуваат раководството во Костур за сите важни настани во своето населено место. *Револуционерното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 55.

²⁹ За членови на околискиот комитет биле избрани: поп Филип од село Д’мбени, Јанко од Хрупишта, Христо Наков од селото Бугарска Блаца, Дамјан Марков од Вишени, Михаил Гегата и Ламбо Порјазов од Костур и други. *Револуционерното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 56.

³⁰ Никола Жежов, *Васил Чакаларов* (Скопје: Филозофски факултет, 2014), 22–24.

³¹ Ристо Поплазаров, *Грчката политика спрема Македонија во втората половина на XIX и почетокот на XX век* (Скопје: ИНИ, 1973), 43.

На почетокот на 1901 година, покрај агитацијата во Корештата и во Пополе, четата предводена од Ат. Петров добила наредба од П. Христов дејноста да ја префрли во Нестрамско. Војводата не ги оправдал очекувањата на костурското раководство во организациско-агитациски поглед и по завршувањето на мисијата бил испратен во Битола, а околијата повторно останала без чета. За нов војвода бил поставен Тале Горанов од градот Прилеп. Потребата од ликвидирање на Нуредин-бег го вратила А. Петров повторно на сцената.³² Тој успешно ја завршил задачата во мај 1901 година, но овој настан ја предизвикал познатата Нурединова провала, во која биле уапсени П. Христов и К. Стефов.³³ Пред да биде затворен, Христов му наредил на Горанов да го напушти реонот поради неговото недолично однесување.

На позицијата учител во Костур, на местото на Христов бил поставен Михаил Николов. Тој ги немал квалитетите и авторитетот на својот претходник, а ретко го напуштал и градот за да агитира меѓу населението. Револуционерното движење во околијата многу бргу ги консолидирало своите редови, особено по доаѓањето на Лазар Москов и Васил Чакаларов. Првиот, откако го завршил седмиот клас во Битола, на почетокот на јули 1901 година, со полномошно на Окружниот комитет, пристигнал во околијата со цел да го преземе нејзиното раководење. Москов особено се ангажирал во формирањето на новата чета. Во истиот период од Грција пристигнал и Чакаларов за да го организира внатрешниот канал за пренесување на оружјето, но во околијата со мали прекини останал до крајот на Илинденското востание. Во тој период Чакаларов презел една од водечките улоги во организирање на ослободителното дело во костурската околија.

Најтешката провала во оваа околија во предилинденскиот период се случила на 27 јули 1901 година. Името го добила по Димитар Георгиев-Иванчо (Иванчова провала), кој бил четник уште во првата

³² А. Петров бил поставен за војвода во Преспа, но се вратил во Костурско со изговор дека сака да ги види своите родители.

³³ Аферата избила како резултат на невнимателноста на А. Петров. Писмото преку кое му била соопштена задачата од Комитетот било напишано со обична азбука (нешифрирана). Откако го прочитал писмото, Петров не го уништил, а во истрагата што следувала тоа било пронајдено од османлиската власт. Битоски, „Костурско во револуционерно-ослободителните борби“, 153.

чета под водство на Коте.³⁴ Оваа провала ја парализирала дејноста на Организација и речиси два месеци не дозволила нејзино нормално функционирање. Костурчани на двапати³⁵ барале помош и од Окружниот комитет (ОК) во Битола, кој ги советува доколку се во можност, да ја смират ситуацијата и да продолжат со работата. Според *Мемоарот на Внатрешната организација*, отпечатен од Задграничното претставништво (ЗП) на МРО во Софија во 1904 година, се наведува дека во Костурско во предлинденскиот период имало најмногу провали (вкупно 14) во споредба со другите околии во османлиска Македонија.³⁶ Последиците биле катастрофални: биле опфатени 28 села, вкупно 234 луѓе биле опасени, а 225 физички малтретираны.³⁷

По завршувањето на провалата започнало реорганизирање на околицата. За раководител бил поставен Л. Москов, додека раководното тело го сочинувале В. Чакаларов, П. Кљашев, К. Стефов и М. Николов. За војвода на околицката чета повторно бил поставен А. Петров. Кон крајот на октомври и почетокот на ноември 1901 година биле преземени конкретни мерки во насока на консолидација на организациските активности. Според дневникот на В. Чакаларов, тој заедно со Москов и со Кљашев зборувал „за реорганизирање на сите села во Костурско и

³⁴ По едно убиство на негов близок пријател во Битола, бегалќи од османлиските власти, Иванчо се засолнил во костурското село Лепчишта, населено со грчко население со христијанска и со муслиманска вероисповед. Оттаму заминал за Грција, каде што формирал своја чета, по што повторно се вратил во Костурско. При еден вооружен судир со османлиската војска бил ранет, но успеал да се извлече и да замине за Грција. Во градот Лариса се поврзал со извесен Василаки, на кого му ги раскажал своите четнички доживувања. Иванчо, по препорака на Василаки, ги раскажал своите авантури и пред османлискиот конзул во градот, кој потоа го испратил во Битола, а оттаму во Корча. На споменатиот датум, преоблечен во турска облека и во придружба на 100 војници, под името Осман-чауш го започнал „походот“ низ Костурско. Потерата, водејќи се по списокот составен од Иванчо, поминала низ највидните организациски села. На него имало околу 400 имиња на организациски работници; од нив 78 биле уапсени и испратени во корчанскиот затвор, додека 150 успеале да се засолнат. Костурскиот комитет на неколкупати се обидел преку заседи да го ликвидира предавникот, но не успеал во тоа. *Македонија и Одринско (1893 - 1903). Мемоар на Внатрешната организација* (1904), 60.

³⁵ Првиот пат во август, за Битола заминале Чакаларов и Кљашев, а во септември само Кљашев.

³⁶ *Македонија и Одринско (1893 - 1903). Мемоар на Внатрешната организација*, 60.

³⁷ *Македонија и Одринско (1893 - 1903). Мемоар на Внатрешната организација*, 60.

изработка на еден правилник со строга содржина“.³⁸ Во периодот што следува, раководството избрало нови селски комитети и претседатели на истите во повеќе села.

Во втората половина на ноември 1901 година, во околијата пристигнал Гоце Делчев. Неговата посетата на Костурско била дел од една поголема обиколка во османлиска Македонија реализирана во втората половина на 1901 и почетокот на 1902 година, а чија цел била ревизија и реорганизација на организациските активности.³⁹ Присуството на великанот на македонското националноослободително движење имало огромно значење во надминувањето на последиците од Иванчовата провала и во реорганизацијата на околијата. Прва дестинација била селото Кономлади, во кое се собрале голем број револуционерни дејци од реонот, но и претставници од други делови на Битолскиот револуционерен округ.⁴⁰ На средбата со селаните Делчев ги сослушал нивните секојдневни тешкотии и проблеми и истите се обидел да ги разреши според правилата на Организацијата. Тогаш за првпат во околијата било решено судските работи да ги решава Костурскиот комитет, а на селаните им било забрането да одат во османлиските судови. На присутните на овие средби Делчев детално им ја опишал состојбата во османлиска Македонија и ситуацијата со револуционерното движење. Се дискутирало за Коте и неговите соработници, како и за други месни предавници.

По неговиот престој во селото Кономлади, во придружба на костурските револуционери ги посетил селата Поздивишта, Д’мбени, Смрдеш, Дреновени, Вишени, Черешница и Загоричани. Присуството на Делчев придонело повторно да се врати вербата на населението во Организацијата, или, како што напишал Николов во своите спомени, „се врати храброста и се започна со едно масовно посветување“.⁴¹ Биле казнети голем број месни отпадници и расипници. Се чувствувала

³⁸ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов* (Скопје: Силонс, 2007), 53.

³⁹ Христо Силјанов, *Ослободителните борби на Македонија, Том прв* (Скопје: Култура, 2003), 168.

⁴⁰ Г. Делчев пристигнал во Костурско со Иван Манолев и во придружба на четата на Марко Лерински со 13 четници. Во село Кономлади биле присутни и костурските раководители Москов, Чакаларов, Кљашев, Стефов и други.

⁴¹ *Револуционерното движење во костурско; спомени од М. Николов*, 94.

раздвиженост во голем број села, т.е. додека Делчев се наоѓал во едно село, преостанатите костурски раководители посетувале други и ги реорганизираше месните комитети. Во сите населени места што ги посетил Делчев биле одржани општи собранија, на кои говорел за значењето на движењето. Биле избрани нови раководства, на кои им било објаснато како да дејствуваат во иднина. Детално биле прегледани комитетските сметки, кои дотогаш биле нередовно и непедантно водени, при што Кљашев констатирал: „Делчев ни покажа како да се водат [сметките]“.⁴² Во селото Смрдеш било формирано женско комитетско друштво со цел да помага во собирањето алишта, во извршувањето курирски услуги, во криењето на организациските работници и слично. На последното собрание во селото Загоричани, на кое, покрај другите, учествувал и претставникот на Битолскиот окружен комитет, Георги Поп Христов, биле донесени повеќе решенија. Било одлучено да има недвижно раководство во Костур, кое ќе биде во координација со подвижното. За привремен раководител на Костурскиот комитет бил поставен М. Николов.⁴³ Неможноста да се најдат образовани и способни војводи резултирала со поделба на четата на два дела. Со првиот дел раководел Митре Влашето во Корештата, а за началници на подреонот биле поставени Чакаларов и Москов. Во Пополе, пак, за војвода бил именуван А. Петров, а за началници Кљашев и Стефов. Исто така, на собранието било дискутирано и за каналот за пренесување оружје од Грција. Наредниот ден, на 4 јануари 1902 година, Делчев во придружба на Христо Силјанов и четата на Марко Лерински го напуштил Костурско и се упатил кон леринската околија.

Крајот на Делчевата мисија во Костурско го означил почетокот на третата и последна фаза од развојот на МРО во предилинденскиот период, што претставува и повисок степен во развојот на револуционерното движење во околијата. Последиците од Иванчовата провала веќе биле минато, а реонот бил реорганизиран и оспособен за понатамошно подготвување на населението за востание. Во годината

⁴² *Спомени на П. Кљашев*, 200.

⁴³ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, 75.

што следувала започнала и вооружената конфронтација помеѓу силите на МРО и османлиските власти.⁴⁴

Првиот судир се случил во селото Шестево ноќта помеѓу 11 и 12 февруари 1902 година.⁴⁵ Организациската чета предводена од војводата А. Петров со 6 четници, меѓу кои и Кљашев и Стефов, се судрила со османлиската жандармерија. Во битката загинале двајца четници, од кои едниот бил Кузо Стефов, и двајца од редовите на селската милиција од Шестево. Карактеристично за овој судир е употребата, за првпат, на селската милиција од околните села, но поради безбедното извлекување на преостанатиот дел од четата, истата не била вклучена во битката. По овој настан дошло до обединување на двете чети под водство на Москов, додека Петров се одделил и се приклучил кон Коте. На предлог на последниот, тој се стационирал во околината на Преспа, но набргу, поради своите претходни престапи, во селото Брајчино бил убиен од страна на член на Организацијата. Најверојатна причина за неговото убиство била средбата то ја имал со писоцерскиот свештеник Ставрос Цамис, на која присуствувал и Коте, а за која дознаваме од писмото на Цамис до Каравангелис.⁴⁶ Средбата, се разбира, не останала незабележана од првенците на МРО во околицата, а казната за ваков престап според Уставот и Правилникот на Организацијата била најригорозна.

На почетокот на февруари 1902 година Чакаларов повторно заминал за Грција. Целта била да го реорганизира каналот, но и да набави поголемо количество оружје. За време на престојот во Грција, заедно со другите организациски работници, бил под постојано следење и прогон од страна на грчките власти. Сепак, и покрај големите пречки и непријатности што ги имале членовите на МРО во Грција, тие успеале да го одржат каналот и да пренесат поголемо количество оружје во околицата, кое понатаму било распределено низ цела југозападна

⁴⁴ Битоски, „Костурско во револуционерно-ослободителните борби“, 19.

⁴⁵ Организациската чета, движејќи се од селото Сетома за селото Шестево, била забележана од страна на османлиското население, кое ја известило османлиската власт во Костур. Веднаш била испратена османлиска жандармерија и утрото на 12 февруари се случил судирот. *Спомени на П. Кљашев*, 207–208.

⁴⁶ Γιώργος Πετσιβας, Ιωάννης Καραβίτης, **Ο μακεδονικός αγών, απομνημονεύματα**, εκδόσεις Πετσιβα, τ. Α (Αθήνα, 1994), 14.

Македонија. Васил Чакаларов се вратил во Костурско кон крајот на април 1902 година.⁴⁷

Во средината на мај се случил нов, поголем, судир со османлиската војска во селото Трсје, Леринско. Во оваа битка, покрај леринската чета под водство на војводата Марко, учествувала и дел од костурската чета раководена од Чакаларов и Кљашев. По неколкучасовна битка, опколените револуционери успеале безбедно да се повлечат. Како последица од овој настан биле затворени 120 луѓе од селото, а 90 пушки биле предадени на османлиските власти.⁴⁸

Во меѓувреме, константната потреба од способни војводи го принудила Поп Трајков да замине за Софија на консултации со претставниците на ЗП на МРО. Претходно, за истата цел Делчев го испратил Иван Попов со 7 четници, кои преку Грција требало да пристигнат во Костурско.⁴⁹ Поради погрешна информација дека четата на Попов настрадала при преминувањето на некоја река, Делчев и Поп Трајков решиле да ги испратат Георги Папанчев и Никола Андреев во околицата. Последните во југозападна Македонија пристигнале во почетокот на јули 1902 година. Од друга страна, четата на Попов не била целосно изгубена, т.е. при преминувањето на реката Саламбри, поради невнимание, загинале тројца четници, додека преостанатите, на чело со војводата, се упатиле кон костурската околица.⁵⁰

Во Нестрамскиот мударлак, како последица на Иванчовата провала, речиси целосно била пасивизирана организациската активност. Поради ваквата состојба, во летото 1902 година во тој дел од околицата заминал Чакаларов со четата на Митре Влашето. Нивното присуство ја

⁴⁷ Жежов, *Васил Чакаларов*, 47–51.

⁴⁸ Судирот во селото Трсје детално го опишале Пандо Кљашев и Васил Чакаларов. *Спомени на П. Кљашев*, 207–208; *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, 95–99. Повеќе за овој настан, види кај: Александар Трајановски, *Пандо Кљашев – Пандето (1882–1907)* (Скопје: Култура, 2014), 67–70.

⁴⁹ Оваа група се вооружила во Лариса и на пат кон Македонија била фатена од грчките власти, кои три месеци ја држеле во грчките затвори. Битоски, „Костурско во револуционерно-ослободителните борби“, 21.

⁵⁰ *Материјали за историјата на македонското освободително движење; Борбата во Костурско и Охридско (до 1904 год.)*, По спомени на Иванъ Попов, Смиле Воидановъ, Деянъ Димитровъ и Никола Митревъ (София, 1926), 9–10.

вратило повторно вербата во револуционерното движење кај голем дел од населението, а била извршена и неопходната реорганизација. Организациските претставници потоа се упатиле во Костенаријата, каде што за првпат биле поставени темелите на МРО.⁵¹

Разгорувањето на Леринската провала⁵² во летото 1902 година и можноста за нејзино прелевање во Костурско го принудило околинското раководство да го испрати Кљашев во Битола на консултации со Окружниот комитет. Тој пристигнал во градот на 20 јули 1902 година. На консултациите со Лозанчев, на Кљашев му било сугерирано дека доколку провалата се прошири во нивната околија, населението ќе треба да се евакуира во планините за да се избегнат поголеми последици по него и по самата Организација. Како резултат на тешката ситуација во околијата, Кљашев се интересирал за времето на објавување на востанието. За ова прашање Лозанчев се консултирал со ЦК во Солун, по што го советува Кљашев дека треба да се издржи уште два месеци.⁵³ Ваквата вест уште од Битола тој им ја соопштил и на другите раководители во околијата и од неа јасно се гледа тенденцијата и одредени планови на поединци во ЦК за отворена соработка со Врховниот македонски комитет (ВМК) во настаните што се случиле во есента 1902 година, односно т.н. Горноџумајско востание.⁵⁴

Како резултат на ваквата информација, по враќањето на Кљашев од Битола, во околијата започнале да се формираат првите селски чети. Директниот повод за нивното создавање бил во насока на подготвување на околијата, според информациите од Окружниот комитет во Битола, за

⁵¹ Во истиот период Москов заминал во Пополе да се сретне со Н. Андреев, а Кљашев останал во околината на селото Смрдеш, каде што се сретнал со војводата Г. Папанчев.

⁵² По судирот во селото Трсје и заплenuвањето на поголема количина оружје, војводата Марко Лерински, со цел да спречи слична тенденција и во другите села од неговата околија, а особено по предавањето на околу 300 пушки во селото Пателе, со помош на селската милиција влегол во споменатото село. Целта била да се казнат сите оние што доброволно го предале оружјето. Но, предадени уште истата вечер, четниците биле опколени од османлиските сили и во обидот да го пробијат обрачот за безбедно да го напуштат селото, Марко Лерински бил смртно погоден. Во судирите загинале уште тројца четници. *Спомени на П. Кљашев*, 212; *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, 113–114, 119; *Силјанов, Ослободителните борби*, 176–177.

⁵³ *Спомени на П. Кљашев*, 214–215.

⁵⁴ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, 119.

скорешното кревање востание. Според Кљашев, селската чета се состоела од поспособните селани, на чие чело бил селскиот војвода потчинет на раководното тело.⁵⁵ Првата селска чета била фомирана во селото Вишени на 13 август 1902 година, на чело со војводата Спасо Гергевски.

На почетокот на август Костурскиот комитет претрпел нова загуба со убиството на Л. Москов. Последниот, по поставувањето на Г. Папанчев за реонски војвода, се упатил во селото Вишени. Таму, по препорака на ОК во Битола, требало да се формира Комисија за состојбата во Костурско и во Леринско. На договореното место Москов се упатил без придружба, еден ден порано од предвиденото. Во селото влегол вечерта на 2 август, но бил забележан од еден османлиски одред, кој во тој период се наоѓал во Вишени. Заедно со Кољо Вишенски бил опколен во куќата во која биле сместени. Долго време давале отпор со надеж дека ќе пристигне помош од селската милиција од околните села. Но такво нешто не се случило и наредниот ден, на 3 август, двајцата биле убиени.⁵⁶

Костурскиот револуционерен комитет и самата околица во втората половина на 1902 година се нашле пред нови искушенија предизвикани од провокацијата на полковникот Анастас Јанков. Всушност, во согласност со плановите на ВМК и на бугарската политика за предизвикување вооружена провокација во источните погранични делови на османлиска Македонија со Бугарија, полковникот, со добро подготвена чета, требало да предизвика слична акција и во југозападна Македонија. Дејноста на Јанков во текот на неколкумесечниот престој во Костурско предизвикала негативни последици за развојот на македонското револуционерно движење. А. Јанков, не добивајќи поддршка од МРО за кревање „востание“, понатаму не избирал ниту средства ниту сојузници за реализирање на намерата за која бил испратен во овој дел на османлиска Македонија. По пропаѓањето на обидот на 7 септември да биде објавено „востание“, неговата понатамошна активност била насочена кон агитација против

⁵⁵ *Спомени на П. Кљашев*, 215.

⁵⁶ *Дневникот на војводата Васил Чакаларов*, 131–133; *Спомени на П. Кљашев*, 215–216.

македонското ослободително движење. Како резултат на таквата активност, била создадена конфузија меѓу населението и опаѓање на неговиот морал.

Во секој случај, заминувањето на полковникот Јанков од Костурско не значело и крај на проблемите на МРО и, пред сè, на страдањата на македонското население. Како последица од неговата авантура, во текот на зимата 1902/3 година биле стационирани османлиски одреди во поголемите селски центри во околицата. Резултатите од ваквата состојба биле: целосно пасивизирање на активностите на Организацијата, намалување на слободата на движење на населението и отежната комуникација помеѓу селата. Посебен товар за македонското население, како што веќе споменавме, било присуството и движењето на османлиската војска во селата, особено во оние каде што била стационирана.

Прва задача на костурскиот комитет во пролетта 1903 година била санацијата на последиците предизвикани од врховистичкиот упад од претходната година. Решението на Солунскиот конгрес од јануари 1903 година за кревање востание подразбирало мобилизација на сите расположливи сили во околицата. Една од првите активности на костурското раководство било обединувањето на патријаршистите и егзархистите,⁵⁷ чии односи во тој период биле влошени како резултат на константната агитација на грчката пропаганда предводена од костурскиот митрополит Каравангелис. Ваквиот потег се оправдувал со целта на Организацијата за сплотување на сите незадоволни елементи во борбата за добивање економска и социјална слобода. Овој процес ни го потврдува и српскиот конзул во Битола, Мих. Ристик, кој во еден извештај од 25 јануари 1903 година, испратен до министерот за надворешни работи, С. Лозаниќ, констатира: „Во последно време тие (се мисли на членовите на МРО – б. н.) го носеа знамето за ослободување на [сите] христијани воопшто и за миг започнаа да се обраќаат за помош и соработка меѓу христијаните, без разлика на која народност припаѓаат. Од тој момент тие ги вооружуваа сите христијански села, определувајќи им данок за 'општата работа' и

⁵⁷ Спомени на П. Кљашев, 240.

пренокуваа слободно кај нив, а овие ги примаа што од страв, но најмногу од заедничкото чувство дека на нив им е сеедно како ќе се в

и

к Следен чекор на Костурскиот комитет бил повикот за враќање на печалбарите или нивно задржување во околицата доколку сè уште не заминале на печалба.⁵⁹ Според Кљашев, иницијативата за ваквиот потег била на костурските раководители, а наредбата ја издал ОК во Битола.⁶⁰ Во селото Апоскеп на 16 февруари бил одржан состанок на раководителите на Костурскиот комитет, на кој се дискутирало за конкретните подготовки за востание и за мерките што требало да бидат преземени во таа насока.⁶¹ Во средината на март во околицата пристигнал Борис Сарафов со цел одблиску да ги констатира подготовките за претстојните настани. Според Иван Попов, за време на престојот на Сарафов им биле дадени неопходните инструкции за водење на востанието, исто така биле определени центровите чети и биле назначени нови војводи. Секој центар се состоел од по 4 до 8 села.⁶² Тој се задржал до 3 април во реонот, кога во придружба на Чакаларов и Кљашев се упатил кон селото Смилево на закажаниот Конгрес на Битолскиот револуционерен округ. Додека двајцата гореспоменати престојувале во Смилево, целокупната одговорност во

Г

⁵⁸ *Извештаи од 1903 година на српските консули, митрополите и училишни инспектори во Македонија* (Скопје: ИНИ, 1954), 26.

⁵⁹ Во хрониката за селото Дреновени, која се наоѓа во Институтот за национална историја во Скопје, стои следниот податок: „За активността на селаните за подготовка на востанието треба да го споменеме и овој момент. Непосредно пред самото востание, војводата Васил Чакаларов му дал едно писмо на селанецот Ламбро Пеев да ѝ однесе во Турција (се мисли на малоазискиот дел од Османлиската Империја, б.н.) кај татко му Христо Пеев, кој бил таму на печалба повеќе години... Чакаларов со ова писмо му поставил задача на Христо Пеев да ги извести сите печалбари од Костурската околица кои се наоѓаат на печалба во Турција веднаш да се вратат во своите села за да бидат готови и спремни за востанието. По ова писмо, за неколку дена многу печалбари се вратија во нивните села во Костурско.“ АО ИНИ, *Дреновени, Костурско*, Хр. IV. 89, 9.

⁶⁰ *Спомени на П. Кљашев*, 241.

⁶¹ Трајановски, *Пандо Кљашев*, 93.

⁶² За центрови чети биле избрани 9, и тоа: Д’мбенската (на чело со војводата Дичо Андонов), Смрдешката (Атанас Кршаков), Вишенската и Блацката (Иван Попов), Вагоричанската (Никола Трифунов), Мокренската (Никола Андреев), Нестрамска (Никола Христов), Сниченската (Стерјо Ташков) и Кономладската (Митре Влашето). *Спомени на Иванъ Попов*, 22–23.

о

в

а

организациското подготвување на населението ја презеле другите раководители и војводите на четите, а посебно се истакнале Л. Поп Т

Р
а
1903 година. Смилевскиот конгрес бил одржан од 20 до 25 април (2 – 7 мај)
Ј
востание во Битолскиот револуционерен округ. Покрај другите
К
решенија, биле формирани и раководни тела на сите околии што
В
влегувале во округот. За костурската околија биле определени следните
раководители: В. Чакаларов, П. Кљашев, Л. Поп Трајков, М. Розов и
Мих. Николов, а Ив. Попов бил назначен за војвода со задолжение да
организира курсеви за воена обука на населението. По завршувањето на
Конгресот, претставниците на Костурскиот комитет се вратиле во
околијата. Набргу биле одржани месни конгреси во селата
Д'мбени и Блаца, на кои двајцата раководители им го соопштиле
решението од Смилевскиот конгрес и на другите претставници на
раководното тело и укажале на потребата од забрзана подготовка за
организирање на населението.⁶⁵

Р
Оставил тешки последици за организациската дејност и за македонското
О
население во околијата. Имено, станува збор за нападот на селото
З
Смрдеш извршен од страна на османлиската војска ноќта помеѓу 8 и 9
О
мај 1903 година. Најголемиот дел од селото било опожарено (133 куќи),
Б
биле убиени 87 селани, а 50 биле ранети. Освен тоа што останале без
64
своите домови, покуќнина и добиток, голем број од селаните биле и
ограбени, а повеќе од 35 жени и девојки биле силувани.⁶⁶ Во следниот
период мнозинството од жителите на Смрдеш биле сместени во
соседните села В'мбел, Д'мбени, Габреш, Брезница и други, а поради
големиот страв и паднатиот морал, селаните што останале да живеат во

⁶³ Лазар Поп Трајков се вратил во Костурско кон крајот на февруари 1903 година откако бил ослободен од затворот во градот Скопје. Имено, по дознавањето за проблемите што ги предизвикал Јанков во околијата, тој веднаш тргнал за родниот крај преку Србија, но бил затворен од османлиските власти во Скопје.

⁶⁴ Манојл Розов дотогаш бил учител во своето родно селото Божиште, а потоа преминал во илегална дејност.

⁶⁵ Трајановски, *Пандо Кљашев*, 109.

⁶⁶ *Македонија и Одринско (1893 – 1903). Мемоар на Втрешната организација*, 203.

селото избегнувале да им пружат гостопримство на четите и на другите претставници на МРО.⁶⁷

Во секој случај, настанот во селото Смрдеш не бил изолиран случај. Периодот до почетокот на востанието бил исполнет со постојани судири помеѓу четите на револуционерната организација од една и османлиската војска и башибозукот од друга страна. Османлиското раздвижување било резултат на Солунските атентати од април 1903 година, но и на претпоставките за можното скорешно востание во османлиска Македонија. По палењето на селото Смрдеш, кое настрадало како директна последица на атентатите во Солун, судирите кулминирале со херојската битка на Локвата и Вињари.⁶⁸

Како резултат на зачестените претреси на османлиската војска, Костурскиот комитет решил да го собере оружјето од селата и да го складира на сигурни места. За време на спроведувањето на ова решение во селото Косинец, четата што влегла тука била предадена од страна на еден местен шпион. Напуштајќи го Косинец поради приближувањето на војската, на четата предводена од Чакаларов и Кљашев ѝ се приклучиле уште две селски чети, кои заедно со првата броеле околу 70 четници. На 31 мај тие се стационирале на врвот Локвата и Вињарот. На инсистирање на Чакаларов,⁶⁹ било одлучено по завршувањето на претресот во Косинец да се нападне османлиската војска, која броела околу 600 војници. Судирот траел цел ден и бил многу жесток.⁷⁰ Војската во неколку наврати се обидела да ги разбие позициите на четите, но секогаш била одбивана. Во битката загинале 14 четници, меѓу кои и Лаки Поповски⁷¹ од селото Смрдеш, Георги Чакаларов (брат на Васил Чакаларов) и војводата на смрдешката чета, Дичо Андонов од

⁶⁷ За време на нападот биле уништени 80 пушки, околу 13 000 куршуми и 25 динамитни бомби. Детален опис на овој настан оставил Пандо Кљашев во своите спомени. *Спомени на П. Кљашев*, 243–249.

⁶⁸ Локвата (езеро) и Вињари ја означуваат највисоката точка на тромеѓето помеѓу селата Д'мбени, Смрдеш и Габреш.

⁶⁹ Васил Чакаларов се залагал за вооружен судир, додека спротивно од него мислел Пандо Кљашев.

⁷⁰ Поопширно за овој настан може да се види кај: *Спомени на П. Кљашев*, 252–254; Силјанов, *Ослободителните борби*, 318–319; Битоски, „Костурско во револуционерно-ослободителните борби“, 40–41.

⁷¹ Лаки Поповски бил одговорен за леарницата за бомби во селото Смрдеш.

селото Лобаница. Од друга страна, за жртвите од редовите на османлиската војска постојат контрадикторни информации.⁷² Со приближувањето на ноќта, револуционерните сили успеале безбедно да се повлечат од теренот. Оваа битка се смета за еден од најкрвавите и најжестоки судири во предилинденскиот период, настан кој долго останал врежан во меморијата на месното македонско население.

По битката кај Локвата и Вињари, османлиската војска повторно се стационирала во костурските села, на тој начин враќајќи го измачувањето и теророт врз македонското население. Состојбата станувала сè понеиздржлива, а излезот се гледал во што поскорешното започнување на востанието. Кон крајот на јуни во околицата пристигнале Д. Груев и Б. Сарафов.⁷³ Со костурските раководители се сретнале на В'мбелска Планина. Недовербата што ја искажал Груев кон Костурскиот комитет за време на одржувањето на Смилевскиот конгрес била забележлива и на оваа средба. Поради ваквиот однос на Груев кон нив, костурчани решиле да го манифестираат своето незадоволство со одбивање да ги пренесат потребните информации за состојбите во околицата, односно истите му биле соопштени само на Сарафов.

Во последниот месец пред започнувањето на востанието, Костурскиот комитет му ги давал потребните инструкции на населението за негово што поуспешно изведување. Така, костурското раководство и четите ги посетиле речиси сите делови на околицата, а единствената непознаница останал датумот на објавување на востанието. Конечната одлука за кревање на востанието, и покрај големите несогласувања, била донесена од Д. Груев и Б. Сарафов во село Буф, Леринско, на 1 јули 1903 година. Било одлучено тоа да се објави на верскиот празник Св. Илија, на 20 јули / 2 август 1903 година.

⁷² Христо Силјанов изнесува бројка од над 100 загинати османлиски војници, додека Пандо Кљашев споменува бројка од околу 220. Меѓутоа, во османлиските дефтери кои се однесуваат на судирите на османлиската војска со нерегуларните вооружени формации на нејзина територија, за овој настан било запишано дека организациските сили имале 15 загинати борци, додека војската имала само 3 убиени и 6 ранети. Силјанов, *Ослободителните борби*, 319; *Спомени на П. Кљашев*, 252; *Турски документи за оружените борби во Македонија 1903–1908* (Скопје: ДАРМ, 2007), 44.

⁷³ Двајцата пристигнале во Костурско како претставници на Главниот штаб (ГШ) на Востанието, во кој, покрај споменатите, влегол и Атанас Лозанчев.

Информацијата за датумот на започнувањето, и покрај добро организираната курирска мрежа во околијата, костурското раководство ја добило најдоцна, т. е. на денот на неговото кревање. Ваквата вест го израдувала најголемиот дел од македонското население во околијата. Желбата за слобода и фанатичната предаденост на ослободителното дело јасно била покажана со масовното учество на костурчани во Илинденското востание.

Dimitar LJOROVSKI VAMVAKOVSKI

DEVELOPMENT OF THE MACEDONIAN REVOLUTIONARY
ORGANIZATION IN KOSTUR AREA IN PRE-ILINDEN PERIOD:
APPEARANCE, EXPANSION AND RESULTS

-S U M M A R Y-

The development of Macedonian revolutionary movement in area of Kostur begins in second half of 1885. Since Macedonian revolutionary organization (MRO) had not enough capacity in its first stage of development, as well as the domination of Greek Patriarchy in Kostur region, were the reasons the real development to begun two years after its formation. In the period to the beginning of Ilinden Uprising (1903), MRO in the area of Kostur had passed all of development stages of revolutionary activity, which was characteristic for all of the territory of Ottoman Macedonia. The culmination was during the events of the period of the Uprising, when in act there were all positive, but and negative aspects of the development of the revolutionary movement in the area of Kostur.